

FIGYELŐ

MEGINT EGY KÖNYVNAP

A MAGYAR KÖNYV TÖRTÉNETE ismét gazdagabb egy Könyvnap-pal, de mi — közönség, írók, kiadók, kereskedők — nem sokban AL gyarapodtunk vele. A város terein és utcáin megint megjelentek a tavalyról ismert sátrak s ha volt köztük új is, nem tette szebbé hét-köznapiunkat, (bár helyes lesz külön is megemlíteni az Erdélyi Szépmíves Céh szervitatéri kopjafás székely-bódéját, melyben ötlet is volt, ízlés is). Könyvkereskedőink is kitették asztalukat boltjuk elé, melléje két széket és nyájasabb arccal invitálták az utcán sietőket, hogy megvegyék — valamelyest olcsóbb áron — azokat a könyveket, amikre nem igen akadt vevő, míg néhány méterrel beljebb árulták őket, a bolthelyiségben. Könyvnapi kiadványok ezúttal jelentős számban tarkították az árusítóasztalt, ám sem tartalmukban, sem külső köntösükben, sem általában: az egész „könyvnapi kiadvány“-gondolatban nem volt köszönet. Mi a baj a néhányéves Magyar Könyvnap körül? Attól tartunk, hogy hiányzik belőle az egészséges gondolat, a megfontolt terv, az emelkedettebb ízlés, a munkára és áldozatra kész szív, — szóval hiányoznak mindamaz elemek, melyek egy intézményt sikerre segíthetnek. Ezzel magyarázzuk, hogy az idei Könyvnap számszerű eredményében elmaradt még a tavalyi megett is: a kereskedő csekélyebb forgalmat ért el, a kiadó áldozott, de nem keresett, az író tantiémjei nem szaporodtak és a közönség nem tanult és nem élvezett. Mivel pedig néhány év előtt azért indították útnak jószándékú kezdeményezők ezt az új intézményt, hogy új utakat törjenek a magyar könyvnek a közönség felé, helyes lesz megállni ennél az idei állomásnál, mely mintha azt mutatná, hogy a vonat eltévedt és most már ismeretlen cél felé szalad.

Tavaly e lapokon maga ennek a folyóiratnak szerkesztője mutatott rá a Könyvnap erkölcsi csodjére, — arra, hogy magyar társadalom és magyar könyv között nem sikerült megteremteni a kapcsolatot.¹ A magyar könyv mellett egyszer évente a nyílt utca során demonstrálni és a munkájába és gondjaiba elmerült polgár előtt feltárni szellemi életünk gazdagságát: ebben az eszmében még lehet valamelyes varázst találni. De az ilyen demonstrációhoz a magyar társadalom vezetőrétegeinek tettel és szívvel való részvétele volna szükséges, hasonlóan az erdélyiek munkájához, melyet tavaly Szekfű Gyula itt külön méltatott. Ám hivatalos személyek megjelenése a bódék előtt, ismertebb szépírók autogramm-osztogatása a villamosra várakozó iskolásgyerekek koszorújában és néhány, a pinceraktárból előszedett régi nyomtatvány felfrissítése nem pótolhatja a társadalom lelkes részvételét és nem biztosíthatja a nagyközönség érdeklődését sem. Ennek a mi Könyvnapunknak vagy ötletet kell adni, módszert és mindenekelőtt — könyvet, vagy meg kell szűnnie, hogy végül is ne ártson többet, mint amennyit használhatna, ha életképes intézmény volna.

¹ M. Sz. XXI. köt. 279. old.

Elsőbben megfontolandó, nem lehetne-e a Könyvnapnak valamely egységes és állandó — vagy ha úgy tetszik: évről-évre változó — helyet kijelölni, mint aminő pl. az olasz Könyvnapé a római Mercato di Traiano-n. (Emlékezetem szerint már a Basilica Constantiniana-ban is tartottak évi könyvvásárt/. Fájdalom, alig van ilyesmire alkalmas üres közterünk (a budapesti szobor-inflációban minden tapodtatnyi helyre emlékműveket állítunk), de építészeink és iparművészeink bizonyára megtalálnák ennek a problémának ízléses megoldását is. Egy egységestervű „könyvvásár“, ahol minden kiadónak és minden nagyobb könyvkereskedőnek megvan a maga egyéni sátra és kiállítása, bizonyára sokkal alkalmasabb keret a hazai szellemi élet megismertetésére, mint ama bánatos asztalok az utca sarkán, melyek mellé az idén még odatelepedett pesti tavaszunk elmaradhatatlan gyakori palántája: a jótékony egyesület gyűjtőperselye is, néhány dámával és egy rendőrrel; egy okkal több volt ez, hogy a publikum nagy ívben kerülje el még a környékét is a könyvsátornak, ahova egyébként is nehezen lehet odacsalogatni. Olyan könyvvásárra, aminő szemünk előtt áll, el lehetne vinni iskoláinkat; előadásokat és bemutatókat lehetne rendezni, egy s mást demonstrálni a könyv születéséből (papírgyártást, szedőgépet, kötőműhelyt), ami újság volna közönségünk javarészeinek. De ezer itt, említésre sem érdemes eszköz van rá, hogy élet költözzék az egymás mellé állított csinos sátrak világába, s ami élet, az életet is teremti.

De a keret maga még nem a lényeg, s a lényeg a Könyvnapon: a könyv. Az idén egy statisztikus szerint 62 ú. n. könyvnapi kiadványt bocsájtottak ki a kiadók, összevéve 211.80 pengő értékben, tehát ha valaki arra a bizarr ötletre jutott volna, hogy mindazt megvásárolja, amit a magyar kiadók buja képzelete és bőkezűsége eléje szór, egy nap elkölthette volna a dupláját annak az összegnek, amit a szerényebb jövedelmű művelt polgár egy egész évben könyvre kiad. És még azt sem lehet mondani, hogy cserébe egy egész világot kapott volna, mert a Könyvnap alkalmi könyveiről csak sok elnézéssel lehet beszélni. Helyes volna a könyvkiadóknak megszívlelniük, hogy a Könyvnap nem alkalom régi és értéktelenné vált nyomtatványaik piacra dobására; amit évtizeddel ezelőtt rossz papirosra megfontolatlanul kinyomattak, s amit épp ezért eladni nem tudtak, az még nem válik vonzóbbá azáltal, ha könyvnapi portéka gyanánt kellek. Elavult és rossz klisékből, miket nem megőrizni kellene, hanem sietve megsemmisíteni, még akkor sem válik „ajándék a magyar kultúra asztalán“, ha szép címet keresnek hozzá s ezzel évekre elvágják a reményét annak, hogy hasonló tárgyú, valóban derék és hasznos könyv jelenhessék meg a piacon. Vannak kisebb kiadók, akik most már csupán könyvnapi újdonságokkal jelennek meg — évközben alig hallani róluk —, mások megint sikerrel rombolják az árakat önmaguk és kartársaik alatt egy egész esztendőre ezen a tarka könyvjuniálison. Mindebbe tehát rendnek kellene költöznie, hogy az anarchia pusztulásá s ne fajuljon.

Hogy a hazai könyvkiadás és -kereskedelem területén sok minden rendezésre vár, ma már maguk a szakkörök sem vonják kétségbe. A „Corvina“ legutóbbi számában (1935 június 9) maga a szakmai egyesület elnöke szokatlanul hosszú és érzelmes manifesztummal fordul a kiadókhöz és a kereskedőkhöz, hogy őket legalább az árak respektálására és az árusítási feltételek egységesítésére bírja. Sokan azon a nézetén vannak, hogy magát az egyesületet kellene megreformálni, és azon kezdeni, hogy kiadók is, kereskedők is külön-külön tömörüljenek, mert érdekeik, teendőik, módszereik merőben különbözőek, — számos kérdésben éppenséggel ellentétesek.

Am egy egyesület vagy kettő, — könyvkiadás és könyvkereskedelem, könyvpropaganda és könyvnap: mindez csak magán a könyvön keresz-

tül gyógyulhat meg. Nem a tüneteket kell gyógyítani, hanem a betegséget, — nemcsak a szervezetet tatarozni, hanem a szellemet megújítani. Helyesen kijelölt témák, jól kiválasztott szerzők, akiknek tisztességes részese-
sedés jár szellemi munkájuk után; becsületes papiros, rendes tipográfia, tetszetős kötés, — mindezt pedig helyes számvetés alapján olcsón, de nem valaminő „könyvdömping“ erőszakosságaival kapja a közönség. A tisztulásnak ezen az útján jobb és sikeresebb Könyvnapok felé halad majd könyvkiadásunk, szépíróinkat és tudósainkat is megsegítjük és a közönség is gazdagodni fog. A jó könyvhöz meg kell teremteni a jó propagandát is. Hét évvel ezelőtt ugyané lapokon nemzeti könyvpolitikát sürgettünk, — mozgalmat, melynek élén „egy organizmusnak kell haladnia, — íróknak és tudósoknak egyfelől, kiadóknak és kereskedőknek másfelől össze kell fogniok a módszeres, évek programját valóra váltó propagandamunkára. A könyvnek ki kell lépnie a boltból és talán kissé szerénytelenül is, el kell terpeszkednie iskolában, hivatalban, sajtóban, utcán, kiállításokban, parkokban, de falun is. Mindenfelé más és más színben és formában, új és új ötletekkel tarkítva az egyhangú szólamot: „Térj vissza a könyvhöz, mert több s jobb lesz!“. Ebből a programúiból egyedül a Könyvnap valósult meg és egymagában elégtelennek, első formájában fogyatékosnak bizonyult; itt az ideje, hogy a programú további részeit is tette válsuk, átfogó nemzeti könyvpropagandát teremtsünk, a falut se felejtsük el és az utódállamok magyar kisebbségeinek ellátásáról is gondoskodjunk. Különösen ez a legutóbbi mindennél nagyobb, komolyabb és felelősségtelibb hivatás.

BALOGH JÓZSEF

A MAGYAR KENYÉR

KIVÁLÓ KULTURBOTANIKUSNAK Rapaics Raymundnak hézagpótló összefoglaló munkája jelent meg a kenyér és a táplálékot szolgáltató növények történetéről.² Tömör megfogalmazásban, nagy irodalmi ismerettel és sokoldalú kutatóérzékkel a gyűjtögető gazdálkodás vadontermő növényeitől kezdve az ősi magyar búzafajtáig számtalan problémát világít meg előttünk. Könyvének legértékesebb és széleskörű érdeklődésre számottartó részei azok, ahol a magyar kenyér és a vele kapcsolatos táplálékok: kásák, pépek, lepények eredetére és művelődéstörténeti jelentőségére mutat rá.

Könyvével kapcsolatban, az idevonatkozó másirányú szakirodalom eredményeit is figyelembe véve érdemes lesz „mindennapi kenyérünk“ kialakulására és néprajzi jelentőségére néhány pillantást vetnünk s vázolni azt az utat, amely az ősmagyarság kenyérétől kezdve az alföldi foszlós bélű, pirosra sült kenyerekig vezet.

Kenyer szavunk a magyar nyelv ugor-kori szókészletéhez tartozik. De hogy a vogul-osztyák és magyar együttélés korában mit jelentett, arra igen nehéz feleletet adni. Zichy István kenyér szavunk votják megfelelői után ítélve, valamilyen szárított és porrá (liszté) tört növényi anyagból

¹ Balogh József: A magyar könyv élete napjainkban. MSz., IV, 1928, 355 o.

² Rapaics Raymund: A kenyér és a táplálékot szolgáltató növényeink története, Népszerű Természettudományi Könyvtár, Budapest, 1934. K. M. Természettudományi Társulat.

készült eledelre következtet. Ez az ősi kenyér készülhetett szerinte gyökér vagy esetleg fakéregből is. Európa északi népeinél az őrlött fakéregből készült lepényszerű kenyér ma is általános. Ínséges esztendőkből Magyarországon is sütöttek fakéregből kenyeret. Újabban J. H. Toivonen és J. Mark vizsgálataiból tudjuk, hogy a finn-ugoroknak már a legrégebbi időben, körülbelül Kr. előtt 2500-ig visszamenőleg volt valamilyen földművelésük, ismerték az ekének egyik kezdetleges formáját s valószínűleg a kölest természetették, így feltehető, hogy a magyar kenyér legősibb formája kölesből készült kása és pépszerű eledel lehetett. Ha ehhez még hozzávesszük szintén ugor-kori főz szavunkat, ami természetesen másféle eledel elkészítésére is vonatkozik, azt mondhatjuk, hogy legősibb kenyerünket nem sütötték, hanem főzték. A kenyér főzésére egyébként bőven vannak néprajzi analógiáink; a szerbek ma is azt mondják, hogy főzik a kenyeret.

A magyarság művelődési állapotában döntő jelentőségű változást okozott a bolgár-törökkel való érintkezés és keveredés, amely több szakaszban ment végbe. Az elsőnek a helyét a Volga folyó nagy kanyarulatának vidékén az ezzel kapcsolatos nyugatszibériai területeken kereshetjük. Az érintkezés kezdetét Németh Gyula a Krisztus utáni első századokba teszi, de szerinte az sem lehetetlen, hogy csak az V. század felé kezdődött. A földművelésre vonatkozó bolgár-török jövevényszavaink, mint amilyenek árpa, búza, tarló, eke, sarló, kéve, kepe, szérű, szór stb. azt bizonyítják, hogy a magyarság életmódjában most már igen nagy jelentőségre tett szert a növénytermelés. Mivel a magyarságot nomád életmódú, mozgó népnek kell tartanunk, a növénytermelés pedig huzamosabb ideig való letelepedést kíván, itt látszólagos ellentmondások mutatkoznak. Azonban nem szabad elfelejteni azt, hogy a nomádizmus egyáltalán nem zárja ki a növénytermelés bizonyos fokát és formáját. Körülbelül olyan lehetett ez az ősi földművelésünk, mint a turkesztáni kirgizeké, akik tavasszal bevetik földjeiket, azután néhány szolgát hátrahagynak a vetések őrzésére, míg a törzs állataival északabbra vagy a hegyek közé vonul, ősszel azután visszajönnek a termés betakarítására. Rapaics erre a korra vonatkozólag igen fontos részletkérdéseket is tisztázott. Sikertelen megállapítania, milyen búzafajtákat természetettek ősünk. Szerinte bolgár-török búza szavunk a közönséges búza (*Triticum vulgare*) indoeurópai változatának, esetleg ősibb alakjának, a törpe búzának volt a neve. Emellett természetettek egy másik búzafajt is, amit polyvának neveztek. A p o l y v a szót nyelvészeink eddig szláv eredetűnek tartották. De Rapaics rámutat arra, hogy bolgár-török eleme nyelvünknek, mivel az újabb nyelvészeti vizsgálatokból az derült ki, hogy a polyva szót a szlávok is török népektől kölcsönözték. Eredetileg a bolgár-török területen legerjedtebb, az ú. n. „kétszemű“ búzának (*Triticum dicoccum*) felelt meg. A honfoglalás után ennek a természetzésével a magyarság felhagyott s a polyva szó szláv hatás alatt átment a toklász megjelölésére.

A bolgár törökkel való érintkezés korában tehát a magyarság a köles mellett két fajta búzát és az árpát ismerte. A további kérdés most az, hogy ugor-kori köleskása szerű főtt kenyerünk miképpen alakult?

Lényeges változásról alig beszélhetünk. Mindenesetre a gabona magvait, — amint szintén bolgár-török jövevény szavaink bizonyítják — megöröültük és a kölyű nevű törökészüléssel meg is törtük, tehát darát, lisztet tudtunk készíteni. Ebből a durva lisztből a kásaszerű eledel mellett már valaműyen kovásztalan, vékony lepényszerű kenyér is készülhetett. Nem régebben Cs. Sebestyén Károly arra próbált feleletet adni, hogy miképpen? A mai értelemben vett kemencét még ekkor nem ismertük, mert ez sokkal későbbi szláv eleme anyagi kultúránknak. Sebestyén azt hiszi, hogy a lepényféle magyar kenyér a tűzhely hamújában, felhevített kőlapon, később

pedig a sütőharang alatt sült. A sütőharang sárból égetett félgömb alakú nagy fődő, amely alatt a feltüzesedett tűzhelyen Európa elmaradt vidékein, főleg a Balkánon még ma is sütnék. Magyar vidéken cserepulyának, vörzsnyegnek, bújdosónak, puplikának nevezik. Ezt azonban alig használhatták őseink. Mozgó nomád népeket nehezen lehet elképzelni ilyen szerzővel, ha megvolt, nyomára kellene akadnunk a magyar pásztorság kezén, amint itt meg vannak — jórészt, mint kenyérpótlók — az ősi kásaszerű eledelek. Legősibb kenyérsütő készülékünk, amint Bátky vizsgálódásaiból tudjuk, a pest, amelynek neve s így fölthetőleg a tárgy is ó-bolgár közvetítéssel talán már a X. század közepén meghonosodott a magyarságnál. A pestet az udvaron álló kisméretű, gömbölyű sütőalkalmatosságnak kell gyanítanunk, mivel az ősi magyar háznak zárt tüzelője nem volt. Mai értelemben vett kemencéink talán eredetileg nem is sütésre, hanem fűtésre, gyógyításra, kenderszáritásra stb. szolgáltak, amint a kemencének sokféle szerepével szláv népeknél ma is találkozunk. Az oroszoknál (részben nálunk is, elsősorban a Palócföldön) alvó- és fekvőhelyül szolgál s igen nagy élvezetnek tartják azt, ha a kemence tetejére szórt meleg kölesben elheverészhetnek.

Rapaics szépen rámutat arra, hogy a lepénytől a kenyérhez a kovász vezet el s a kovász feltalálásával az emberiség az utolsó lépést tette a kenyér történetében. A kovász a magyarságnál még sok helyen korpából készül, amely közé akácfavirágot, komlót, rontás ellen hagymát kever a nép. Tulajdonképpen erjesztő anyag, amely a tésztát meglazítja s könnyebben élvezhetővé teszi. A kovász szó szláv eredetű nyelvünkben. Kelet-Európa orosz muzsikja titkos erőt sejtett benne, tisztelte, úgy bánt vele, mintha élőlény lenne. A szobában külön helyet kapott a kovász s a szentképet rendszeren fölbe akasztották. De szláv szomszédaink úglátszik, nem igen tudtak vele bánni, mert kenyérük minőség tekintetében ma is messzire mögötte marad a magyar háziasszonyok kenyérének. A magyar kenyérről Eduard Brown angol orvos és utazó 1673-ban úgy emlékezik meg, hogy sehol nincs jobb kenyér Európában. Magyarországon a kenyeret jól meggyúrják és megdagasztják, ami által könnyen emészthetővé, egészségessé és ízletessé lesz. Különösen feltűnik néki a magyar kenyér olcsósága. Nálunk két pennyért annyit lehet kapni, mint Angliában tizenkettőért. Honfitársa Robert Townson pedig 1747-ben megjelent három kötetes útleírásában a debreceni kenyérről ír igen nagy elismeréssel. A város legnagyobb nevezetességének a kollégiumon kívül (ahol a történelemtanár kilenc évi előadás után csak a középkor történetéig jutott el) a debreceni pipát, országos vásárt, gubát és a kenyeret tartja.

Az angol utazók által megcsodált magyar kenyér fogyasztása és készítése azonban még ma sem általános. Az ország keleti részén a székelyek és a moldvai csángók főleg puliszkán élnek, ezt eszik kenyér helyett. A Dunántúl félreeső zugaiban alacsony, barna kenyeret fogyaszt a nép s árpalisztet, kukoricadarát, burgonyát, hajdinát kever közé.

Ha betekintünk a magyar nép konyhájába, előveszünk néhány egykorú följegyzést és kivallatjuk a letűnt lápi világ, pásztor és falusi élet élő tanúit: az öregembereket, a magyar nép ősi kenyérének emlékével, maradványaival sokszor találkozunk. A lepények, lángosok, kenyérpótlók és ínségeledek sok évszázados népi kultúrának maradványai s ezeket a régebbi korok kenyérének lehet tekinteni. A legtöbbjét nem is lehet népekhez kötni: Ó-Európa ősi népkultúrájának egy-egy emlékével állunk itt szemben.

A legősibb kenyérral tulajdonképpen már akkor találkozunk, amikor az ősember a gabonaszemeket pörköléssel élvezhetővé teszi. Közép-Ázsia nomád népei ma is pörkölnek a gabona magvait. Nálunk a palócok mielőtt a rozsot

famozsárban megtörték volna, láng fölött pörkölték meg a kalászokat, hogy a szemek duzzadtá váljanak. Az ősi megpörkölésnek faluhelyen ma is élő emléke a kukorica pattogatása.

A pörkölés mellett a magvak főzésével is találkozunk. Az alföldi magyarok a hosszú téli esteken a kemencében főtt kukoricát eszegetik s módosabb helyen mákkal, cukorral, mézzel teszik ízletesebbé. A tollfosztáshoz, bandázáshoz összejött fiatalságot is ezzel vendégelik meg. Az Ormánságban a régi öregek emlékezete szerint a búzát főzték. Aratáskor az első szombaton hoztak haza egy kis kévét. Ez volt a s z o m b a t k é v e. A magját súlyokkal kicsépték és szabad tűzön megfőzték. Egyes eledelnek ilyen kivételes alkalmakon, ünnepeken szokásos készítése letűnt korok általános eljárásának maradványa. Ha a megőrölt, szétzúzott magvakat főzik meg, a kásákat kapják. A kásaféle eledelket szintén kenyérpótlóként eszi a nép. A szlávok, az ázsiai nomádok, Kelet-Ázsia különböző népei ma is jórészt kásán (kukorica, árpa, köles, rizs) élnek. Jelentőségét élénken bizonyítja az, hogy a szlávoknak több mint húsz szavuk van a kásaféle eledel megnevezésére. Az orosz közmondás pedig azt tartja, hogy „mindnyájunknak anyja a kása.“ A magyarság bizonyos megvetéssel néz rá: kása nem étel, tót nem ember, — mondogatják szerte az országban, de azért az alföldi pásztorság, a székelyek és a moldvai csángók, amint már mondtuk, alig fogyasztanak kenyeret, csak kását és puliszkát, ami tulajdonképpen szintén kása. A bodrogi öreg pákászok a káka beléből készítettek kását. Ha kenyertük nem volt, elmentek k o t o r c á z n i: a gyékény torzsáját összegyűjteni s azzal ették a halat. Népünk még ma is kenyérpótlóként eszi a sült tököt, amit pásztorpecsenyének is nevez, s a burgonyát. A múltban pedig különös előszeretettel fogyasztotta a vadontermő különböző lisztes gumókat. Rapaics egész sereg ilyen kényér pótlót sorol fel. Ilyen volt a baraboly, a genyöte, a különböző böngyöle félék: a gyékény, elecs, bakacs, csatak és zsiók. Az alföldi városok piacán még nem régen árulták a súlyom termését, sőt lisztjéből kenyeret is sütöttek. Az Ormánságban egész községek éltek a súlyomból. A czuniak kocsiszámra vitték eladni a Dráva árterületétől félreeső községekbe. A Sárret, Bodrogköz, Szemye mocsár és Ecsedi láp halász, pákász emberének ezek szolgáltatták a „mindennapi kenyeret.“

Szinte elsorolni is borzasztó, hogy egy-egy éhínség alkalmával mi mindenféleből sült kenyeret a nép. A fakérget már említettük. De a tölgy-makk liszt, tarack, moh és szalmakenyér sem volt ritkaság. Az 1797-es aszályos esztendőben a tiszamentiek nád és sásgyökérből készített pogácsával tengették életüket. 1801-ben a somogyi éhínség alkalmával a lakosok fűrészport, kukoricacsutkát és korpát dagasztottak össze s ebből készítették kenyerüket. Ilyen hitvány eledelen húzták át a telet, de tavaszra „sokan felpuffadtak ezen egészséget veszítő kenyértől és meghaltak“ — olvashatjuk az egykorú leírásban. A Nagykunságban 1863-ban korpapogácsa helyettesítette a kenyeret, amit úgy készítettek, hogy a búza vagy rozs konkolyos ocsúját összeőrölve sós vízzel meggyúrták és tepsibe kisütötték. De még az ocsúliszttel is takarékosan kellett bánni. Sokan fakéregből megdarált lisztes anyagot keverték hozzá s ebből készült a kenyér. Mint mondják, legjobb ízű volt a tölgyfa kérge, melyet Várad környékéről hoztak magukkal a hazatért ínségesek. A tölgyfakéreg lisztnél csak a száraz tengeri csutka volt hitványabb eledel, amit ugyancsak összeőrölve, az ocsúrkorpához keverték s ebből sütötték a kenyeret. (Gyórfy Lajos: A nagy ínség 1863-ban, 21. old.)

Göcsejben a „mindennapi kenyér“ egyáltalán nem volt különb ennél a kunsági ínségeledelemnél. Búzapolyvából, tiszta bükkönyből, jobb esetben rozs vagy kukoricalisztból sütötték, de ilyenkor a legkülönbözőbb anyagot keverték bele. Volt abban vadóc, lenbuga, lednek, zab, hajdinapolyva, bab,

szőlőtörköly, sőt galagonyabogyó is a magjával együtt. Ezeket összegyűjtve, hordóba tették, összekeverték, erősen letaposták és úgy vitték a malomba megőrölni. Az ilyen kenyér, amelyikbe sót nem tettek, olyan volt, mint a sár. „Enná a világon nem vuót köservesebb kenyir,“ — mondogatják az üregek. Sok háznál, szegényebb helyen a kenyeret csak éppen díszül tették fel az asztra s nem azért, hogy egyenek belőle.

A parasztkonyhában található lángos, bodag, pitán, langali, pokronta, pompos, bobályka, prósza, görhe és vakarcs szintén a kenyér pótlására szolgál. Ezek lepényszerű búza-, kukorica- stb. lisztből készült, jórészt keletlen tészták. A kása és a kenyér hozott foglalnak helyet. De míg a lepényt sütik, a kását főzik. Az ősi kenyér maradványai s most a háziasszony tejföllel, lekvárral, zsírral teszi ízletesebbé őket. A népmesék „hamubasült“ pogácsáját a palócok a kemence szája előtt összekotort forró hamuban ma is sütik. Ha a háznál elfogy a kenyér, gyorsan ilyen hamuspogácsát készít a palóc asszony. A lepényeknek nagyon sok módosulata fejlődött s a tejfölös lángost a kukoricagörhétől lát-szólag nagy távolság választja el, de végeredményben mindezek a lepény fogalmába tartoznak. Egyiket-másikat a legpompásabb ízletességgel tudja elkészíteni a háziasszony, ami a magyar népi konyhának külön dicsősége.

Az Ősi lepények, a kenyeret helyettesítő lisztes gumók s a mai foszlós bélű kenyér ott élnek egymás mellett a magyar parasztkonyhában s minden-nél jobban bizonyítják két kultúrvilág találkozását és keveredését. Az egyi- ket a honfoglaló magyar még élvezettel fogyasztotta, de a késői unoka már fanyarul tekint rá és csak nyomorúságos napjaiban vagy kíváncsiságból vete- medik az ősök „mindennapi kenyérének“ fogyasztására.

GUNDA BÉLA

A GYÁRIPARI KONJUNKTÚRA ALAKULÁSA

AKÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL minden évben közzéteszi a Gyáripari termelési statisztikai felvételek eredményeit. Gazdag és „változatos adatgyűjtemény ez. Az újságolvasó közönség szokásos rövid közlemények révén alig ismer belőle mást, mint a termelés bruttó értékére vonatkozó számokat, esetleg egy-két előző esztendő eredményeivel összehasonlítva s talán még a munkáslétszám változásait, holott a termelési statisztika a legkülönbözőbb számsorokkal világítja meg a gyáripari tevékenységet: közli az üzemnapokat és a munkanapokat, a munkabéretet és fizetéseket, a fejenkénti átlagos keresetet, azután az erőgépek számát, az energiafogyasztást, a szénfogyasztást, a felhasznált anyagok értékét és így tovább. Ezek együttvéve természetesen sokkal beszédesebbek, mint a pusztán termelési értékek számsorai s szinte kínálkoznak arra, hogy megfelelő csoportosítással és helyesen megválasztott kiegészítő eszközök igénybe- vételével új oldalról világítsák meg az ipari helyzet alakulását és változásait.

Hogy egyebet ne mondjak: az egyes csoportok termelésének értéke éppoly keveset mond az ipar esztendejéről, mint egy-egy aratás búzatermelésének értéke. A mezőgazdaság főterményei azonban mennyiségileg ismeretesek; a gyáripari termelési statisztika csupán az értékről szól, ebből azonban árindexek segítségével vissza lehet következtetni a mennyiségi változásokra is, ha nem is teljes pontossággal, mert még az aránylag egy-

ségesnek vehető ipari csoportok is nagyon sokféle értékű cikkeket foglalnak össze. A mennyiség jelzőszámai azután az utolsó években többnyire a termelés emelkedéséről szólnak, ugyanakkor, midőn a termelési érték csökkent: az áralakulás vonala az iparban is lefelé megy, bár nem oly meredeken, mint a mezőgazdaságban.

A termelési statisztikának adathalmaza más vonatkozásban is jórészt még kiaknázatlan. Érdemes és jelentős munkát végzett hát dr. Varga István egyetemi magántanár, a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója, midőn a gyáripari termelés értékét jelző számsorokat az anyagbeszerzések, munkabérek, sőt közterhek és a kapacitás szempontjából is elemezte, hogy az ipar konjunktúrájára helyesebben következtethessen. Vizsgálódásainak eredményeit közzétette „Adalékok a magyar gyáripar helyzetének konjunkturális alakulásához” címen.

Varga István a gyáripari termelés úgynevezett nettó értékéből indult ki, amelyet akkor kapunk, ha a statisztika végösszegeiből — a termelés bruttóértékéből — levonjuk a felhasznált nyersanyagok, fűgyártmányok, üzemi segédanyagok, továbbá tüzelő- és világítóanyagok szintén statisztikailag kimutatott értékét. Ha ebből a nettóértékből még továbbmenően levonjuk a munkabérek és tisztviselői fizetéseket, akkor egy újabb adatot s az évek folyamán számsort kapunk, amelyre azután már részben statisztikailag ki sem mutatott terhek nehezeden: amortizáció, kamat, biztosítás, reklámkiadás, vállalati nyereség s főként adók. Az ipari részvénytársaságok mérlegeinek statisztikáján alapuló számítással Varga István az adókat, illetékeket és egyéb közterheket is megbecsüli s ezeket is levonva így ki tudja számítani a gyári termelés nettóértékéből a tőkeszolgálat ellátására fennmaradó összeg indexsorát.

Ez volt a vizsgálódás egyik célja.

Az indexsorból megállapítja Varga, hogy a szorosabban vett gyáriparban a legjobb konjunktúrájú 1929. év után a tőkeszolgálat ellátására megmaradó összeg 1933-ban 37%-kal csökkent s a szükséglet figyelembevéve kisebb volt, mint az 1925. évben.

A magyar gyáripar kapacitása, tőkebefektetésének nagysága ugyanis 1925 és 1933 között lényegesen emelkedett, tehát 1933-ban a maradványból lényegesen nagyobb tőkeszolgálatot kellett ellátni, mint 1925-ben. A megnövekedett szükséglet alapjának, a kapacitásnak változásaira az energiafogyasztásból számszerűen is következtet Varga s ezzel korrigálja azután a tőkeszolgálat ellátására fennmaradó összeget, amin végül még egy korrektúrát hajt végre, a tőkebefektetés olcsóbbodását figyelembevéve.

Ezzel eljut vizsgálódásai második s főeredményéhez, a gyáripari tőke hozadék-koefficiense gyanánt megjelölt adatsorhoz. Ez az adatsor — 1925—27-et véve alapul — a jelzett maradvány vagy tőkehozadék-koefficiens állandó, lényeges csökkenését mutatja. Még a legjobb esztendőben, 1928-ban is csak alig valami emelkedés mutatkozik; az eredeti, mondhatni bruttómaradványt a kapacitás növelése csaknem egészen felemészti s a nettóösszeget jelző vonal előbb meredeken, 1931-től enyhébben, de állandóan esik. Nyomatékosan hangsúlyozza Varga István, hogy — amint az magától értődik — ez a maradvány, ez a tőkehozadék-koefficiens, távolról sem jelzi a rentabilitást. Megerősítik ennek az álláspontnak helyességét a részvénytársaságok mérlegei, melyekből joggal lehet következtetni a nemrészvénytársasági alakban működő iparvállalatok kedvezőtlen jövedelmezőségére is.

Az egész gyáripar hozadék-koefficiensének ilyen megállapítása után soraveszi Varga a termelési statisztika egyes csoportjait s mindegyiken

belül külön is megállapítja a hozadék-koefficienset. A különbségek nagyon jellegzetesek; futólagos összehasonlításuk azt az impressziót kelti, hogy amely ipari csoportoknak a köznapi szóhasználat szerint „jól megy“, azok hozadék-koefficiensének jelzőszámai mutatják a legkisebb kilengéseket.

Külön fejezetekben mondja el Varga nagyon józan és pregnánsan összefoglalt észrevételeit a racionalizálásról s ugyancsak a termelési statisztika felhasználásával számszerűen is illusztrálja a gyáriparban végbe ment racionalizálás, modernizálás, technikai újítás eredményeit.

Az ilyen munkának kvalitását a módszer dönti el s Varga vizsgálati módszere meggyőző, logikus s a mellett követhető azok által is, akiknek a statisztikai és konjunkturális munkák nem tartoznak mindennapi olvasmányaik közé. Varga az igazi, jó statisztikusnak egyik legfontosabb kellékével rendelkezik: nemcsak a számokat ismeri, hanem az életet is. Szigorúan módszeres eljárása közben mindig latolgatja, mire tanít az egyes iparágak természetete, a vállalatok üzemének és üzletének menete. A statisztikáról valaki azt mondta, hogy a számok ismeretén kívül, nehogy ezek megtévesztők s képtelen következtetésekhez vezetők legyenek, annyi mindent kell tudni arról a materiáról, amelyről a statisztika szól, hogy aki ennyi ismeret birtokában van, annak már nem is kell statisztika. Ez persze erős túlzás, sőt karikatúra, de abba az irányba mutat, amerre az igazságot keresni kell: a statisztika elvont tudomány, művelőjének azonban otthon kell lennie a gyakorlati életben. Varga István tömör, és világos munkáját különösen értékesé teszi, hogy az általa számokkal megvilágított termelés összefüggéseit s részleteit számokon messze túlmenően ismeri s biztos, jellemző vonásokkal érzékelteti.

LENGYEL GÉZA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A kölcsönös félelem és a káosz. Roosevelt ellenfelei és nehézségei — A francia frank válsága, Flandin bukása és ennek következményei — Az ügyesebb német taktika, angol és olasz hatás, orosz-cseh szerződés — Az angol belpolitika, Japán és Kína

ALIGHA VOLT még a történelem folyamán az államközi helyzet, a világ államainak egymáshoz való viszonya oly zűrzavaros, változó és bizonytalan, mint most. A háború és a békekötések utáni időben voltak bizonytalan és nyugtalanító pillanatok, az elkövetett alapvető hibák következményei mind ijesztőbben mutatkoztak, de a történelmi szemlélő számára a nagy politikai színtér egyes szereplőinek a helyzete bizonyos stabilitást mutatott, bizonyos elvek szerint épült fel. A stabilitást megadta a békeszerződéseknek katonai túlhatalom által védett kerete, az elvi alapot pedig a Népszövetség szolgáltatta, amelyet elméletileg az általános béke felépítésére hoztak létre, — Wilsonnak és Nagy-Britannia képviselőinek mindenestre valószínűleg valami hasonló lebegett is szemük előtt — tényleg azonban a Népszövetséget csak a győztes koalíció akarata és érdekei végrehajtó orgánumává tették s ezzel eredeti célkitűzését meghamisították. Ma a népszövetségi politika bomlófélben van, de helyét a szövetségi rendszerek politikája nyíltan még nem foglalta el. A katonai szövetségek rendszerét, amelyet előkészítenek, ma még a kollektív biztonsági rendszer elnevezésének fűgefalevelével látják el. A helyzet bizonytalanságát éppen az a körülmény jellemzi,

hogy a legtöbb államnak az állásfoglalását az új szövetségi rendszerrel szemben és viszonyát, helyét a kialakulandó szövetségi csoportokkal kapcsolatban nem lehet megállapítani, illetve mindez szinte naponkénti változásnak van kitéve. A félelem és a félelemszülte paktumok és a tényleges erőeltolódások olyan jogi és politikai bizonytalanságot hoztak létre különösen Európában, de ezenkívül egy-két más kontinensen is, hogy ebben a külpolitikai káoszban sem azt nem lehet megállapítani, milyen irányban halad a történelmi fejlődés, sem azt nem, hogy az egyes államok, különösen a nagyhatalmak állásfoglalása adott kritikus helyzetben milyen irányú lesz.

A világpolitikai helyzet kaotikus voltára elegendő, ha, mielőtt közelebbi elemzésekbe belemennék, egyszerűen felsorolom az utolsó hónap eseményeit: az Egyesült Államok legfőbb törvényszéke egy ítéletével megsemmisítette Roosevelt elnöknek az amerikai ipar termelési és szociális átszervezésére irányuló kétésetendős munkásságát; a francia frank stabilitása ellen indított támadás megbuktatta a Flandin-kormányt; helyébe a francia közeletben immár szokásossá vált visszas politikai-parlamenti válság-intrikák után Laval kormánya lépett. Egyidejűleg Nagy-Britanniában az ideális parlamenti államhoz méltó nyugalommal ment végbe a kormányváltás, illetve MacDonald és Baldwin helycseréje. Ettől eltekintve azonban érezhető, bár valószínűleg nem végleges változás állott be Nagy-Britannia politikai hangulatában a kontinens nagyhatalmaival szemben. Az olasz-abesszíniai viszály határozott, noha valószínűleg múltó feszültséget hozott létre London és Róma között; Hitler kétségtelenül nagyszabású május 21-i beszéde igen barátságos fogadtatásra talált Angliában, ami az azóta lefolytatott német-angol tengerészeti tárgyalásokkal és a létrejött megegyezéssel kapcsolatban keserű kommentárookra adott okot Franciaország részéről. A német-angol barátságosabb légkör kialakulásával egyidejűleg jelek vannak arra is, mintha Berlin és Róma is közelednek egymáshoz. Amíg tehát a stresszi front nem mutat teljesen változatlan és változhatatlan merevséget, addig a Németországtól való félelem Benest Moszkva felé taszította anélkül, hogy az oroszbarát politika szempontjából teljes leime az egyetértés a kisantant három állama között. Az európai kaleidoszkóp nyugtalan változásait igen stilszerűen egészíti ki Japán és Kína viszonyának újabb alakulása, a tokiói katonai párt brutális fellépése a nankingi kormánnyal szemben.

Roosevelt elnök eljutott adminisztrációja kritikus korszakához, a második év végéhez, amidőn minden elnök kormányzásáról ki szokott derülni, vajjon életképes-e továbbra is és amikor el kell kezdeni erőt gyűjteni a 18 hónap múlva lezajló újabb választásra. Nem csoda tehát, ha mindazok az erők, amelyek Rooseveltt gazdasági és a szövetséges kormányzásban totalitásra törekvő programjában veszélyeket látnak, vagy legalább is kihasználható támadási pontokat az elnök és kormányszata ellen, minden erejüket igyekeznek erre a támadó hadjáratra egyesíteni. Ezek az ellenzéki erők a Rooseveltt demokrata kormányzatával szemben két oldalon találhatóak: a még nála is radikálisabb agitátorok oldalán: ezek Huey Long szenátor, volt louisianai kormányzó, aki a tudatlan és műveletlen radikális lázítónak lelkiismeretlenségével rajzolja fel a hozzá hasonlóan tudatlan és műveletlen amerikai publikum elé a Rooseveltnél is sokkal radikálisabb gazdasági és szociális kapitalista-ellenes politikáját. A másik Father Coughlin, ez a katolikus szerzetes, aki a Quadragesimo Anno kezdetű pápai encyklika elvont szociális és gazdasági rendszerének legvégső konklúzióit is hajlandó levonni. Rádióbeszédeivel nem megvetendő erejű propagandát fejt ki az elnök ellen az Egyesült Államok növekvő katolikus lakossága körében, úgyhogy sokan már elnöknek is jelölik éppúgy, mint Louisiana

hírhedt ex-kormányzóját. A másik szárnyon Rooseveltt ellenzéke a legutóbbi választásnál levert republikánus párt s az a mögött egy ideig meghúzódó Wallstreet-i mammuth-kapitalizmus. Ezek Rooseveltet nem kevessebbel vádolják, minthogy kormányzásának története „a kudarcok, szeszegések és baklövések szakadatlan sorozata és az újjáépítési hadjárat ellenmondásokban bővelkedő fejtelten kapkodások kábító zűrzavara, amely csak késlelteti a gazdasági talpraállást“. Ha ezt ugyan a választási propaganda túlzásának kell is tekintenünk, kétségtelen, hogy a kétoldalú támadások nem erősítik az elnök pozícióját akkor, amikor a választók úgyis számonkérlik tőle, hogy mit hozott a „new deal“ — az újjáépítési politika. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy az elnöknek saját táborában is küzdenie kell a teoretikusok extrém balszárnyával és a republikánusok felé hajló jobb szárnyal, akkor körülbelül képét kapjuk azoknak a nehézségeknek, amelyekkel az Egyesült Államok bátor elnökének meg kell birkóznia.

A céltalan és pazarló infláció veszélyével egyelőre sikerrel szállt szembe. Azt a demagógikus okokból folyton visszatérő javaslatot, hogy a háború veteránjainak két milliárd dollár értékben újabb segílyt utaljanak ki a kincstár terhére, amit Bonus Bill néven a törvényhozás két háza már elfogadott, sikerült vétőjével megbuktatnia. De csak úgy sikerült, hogy, amire alig van precedens amerikai elnökök működésében, vétőjét beszédben személyesen okolta meg a Kongresszus két házában együttes ülésén. Rámutatott egyrészt az úgynevezett veteránok (akiknek többsége mellesleg megjegyezve sohasem látott hadszínteret) igényeinek jogosulatlanságára, hiszen róluk elegendő mértékben gondoskodott már az állam, másrészt pedig arra, hogy költségvetését a két milliárdos új kiadás felborítaná és első lépést jelentene az infláció útján. Jellemző volt arra a hangulatra, amely különösen a képviselőházat áthatja, mert hiszen ez teljesen demagóg csoportok kívülről jövő nyomása alatt áll, hogy alig pár perccel az általános tapssal fogadott elnöki vétő leadása után a képviselőház 322 szavazattal 98 ellen, a vétő ellenére, újból elfogadta a javaslatot. A közvetett választás útján kikerülő Szenátusnak valamivel több bátorsága volt, mert 54 szavazattal 40 ellen az elnök mellé állt s ezzel a javaslat sorsát az elnök akarata értelmében eldöntötte.

Súlyos csapást mért azonban a Rooseveltt-adminisztrációra a Legfelsőbb Bíróságnak egy döntése, amely egy elébe kerülő jelentéktelen panaszból kifolyólag kimondotta, hogy az egész NRA (National Recovery Administration, azaz nemzeti újjáépítési hivatal) s az általa kiadott kötelező bérmegeállapítások alkotmányellenesek. A hivatal ugyan csökkentett létszámmal bizonyos, a fenti döntés dacára érvényben lévő funkciók teljesítésére fennmarad, azonban legfontosabb kellekeit és hatalmának kilenc-tized részét elvesztette. Rooseveltnak első impulzusa úglátszik az volt, hogy szembeszáll a Legfelsőbb Bíróságnak a szociális törvényhozásba és a gazdasági életbe való beavatkozásával. Időközben tett nyilatkozatai és a tények azonban azt mutatják, hogy más taktikára határozta el magát. Egyrészt a munkás érdekképviseletre bízza, hogy megküzdjenek az ipari munkaadókkal, akik a NIRA (Nemzeti Ipari Újjáépítési Hivatal) által rájuk kényszerített csökkentett munkaidőt megint fel akarják emelni s a munkabért viszont leszállítani. Másrészt, s ezzel összefüggően, úglátszik, be akarja bizonyítani Amerika népének, hogy a NRA megsemmisítése káoszhoz vezet s ebből azt a következtetést akarja levonni, hogy az alkotmány megfelelő módosítására, a központi szövetséges kormányzat megerősítésére s arra van szükség, hogy megszüntesse az erre nem alkalmas Legfelsőbb Bíróságnak a beavatkozási jogát. Vájjon tényleg ez-e a célja Rooseveltnak s ezt a célját eléri-e, azt a következő hat hónap fogja megmutatni, amely

alatt, ha akarja, elő kell készítenie az alkotmánymódosító törvényeket, biztosítania kell azok elfogadását a kongresszuson kívül, az Uniónak legalább 36 államában.

HA ÁTJÖVÜNK az Óceánon, szintén gazdasági, pénzügyi és szociális okokból bekövetkező állandó, krónikus politikai válsággal találkozunk Franciaországban. A font leértékelése és ezzel kapcsolatban a font-sterling csoport államai valutájának devalvációja s végül az amerikai válság épp annyira a dollár leértékelése, mint Amerika lakossága vásárlóerejének csökkenése által igen súlyos helyzetbe hozta Franciaország exportnak termelő iparát, az idegenforgalom elmaradása által az egész francia gazdasági életet. A válság következménye az adózóképesség csökkenése volt, tehát az állam jövedelmeinek összezsugorodása ugyanakkor, amikor a politikai helyzet, a francia kormányok véleménye szerint, növekvő katonai kiadásokat írt elő. Az export-válságnak és a deficit emelkedésének meg kellett támadnia a francia franknak pénzügyileg és technikailag abszolút biztosnak látszó, több mint 80%-kal fedezett pozícióját. Ezt az utóbbi évek folyamán mind fenyegetőbbé váló helyzetet tartotta a nemzetközi spekuláció az utóbbi hetek folyamán — a belga frank precedensén felbátorodva — előnyösnek arra, hogy összpontosított támadást intézzen a francia frank ellen. A támadást alaposan alátámasztotta az a tény, hogy a költségvetés 11 milliárdos deficithez érkezett el. Ennek fedezésére csak a legdrasztikusabb takarékosági rendszabályok látszottak alkalmasnak, azonban ezek életbeléptetésére, minthogy elsősorban fizetés, nyugdíj vagy tartásdíj leszállítását jelentették volna, a Kamarában nem mutatkozott elegendő bátorság. Hiszen a szavazók nagy és megszervezett csoportjait idegenítették volna el a képviselők, ha az állam és a nemzet érdekében ezeknek a húsába vágtak volna. A frank ellen intézett támadás első tíz napjában a Banque de France 10 milliárd értékű aranyat veszített el és a frank fedezete 80-ról 73%-ra szállott alá. Igaz, hogy ez még mindig sokszorosa az elengedhetetlen aranyfedezetnek valamely valuta fenntartására. De a lélektani hatása az arany pánikszerű elvonásának, együtt a fémjelzett gazdasági és költségvetési mozzanatokkal, mégis, ha gyors segítség nem érkezik, képes lett volna a francia frank pozícióját már ma megengatni.

Hogy a Flandin-kormány ellen erős támadás készül, az már hónapok óta nyilvánvaló volt. Flandin, a külföldi számára nehezen megmagyarázható módon, osztatlan ellenszenvnek örvendett. Utódként már február óta Lávait szemelte ki a közvélemény. A frank elleni akut támadás tehát csak gyorsította az autóbalesete következtében tulajdonképpen harcképtelenné vált miniszterelnök bukását. Flandin megpróbált a Kamara ellenállása ellen védekezni. Teljhatalmat kért a frank védelmére, takarékosági rendszabályokra és a spekuláció elleni küzdelemre. Programjának védelmére készült beszédjét azonban betegen nem tudta meggyőző erővel előadni: a Kamara 364 szavazattal 201 ellen elvetette javaslatait annak ellenére, hogy Flandin hajlandó volt még pénzügyminiszterét is feláldozni a parlamenti Molochnak. Visszataszító, a parlamentáris demokráciát megcsúfoló, különösen a francia közéletet igen kedvezőtlen színben feltüntető egyhetes kormányválság következett Flandin bukására. Ezt a válság-hetet csak alig tarkította közben a Kamara közszereletben álló elnökének, Fernand Bouissonnak kormányalakítása, amely a megalakulástól a negyvennyolc órán belül bekövetkezett bukásig, legjobb illusztrációja a francia parlamenti és közéletben uralkodó anarchiának. A nagy örömmel és rokonszenvel, általános bizalommal, s a frank értéke rohamos emelkedésével üdvözölt Bouisson-kormány félórán belül előbb nagy többséggel bizalmi szavazatot kapott,

hogy azután a felhatalmazási törvényjavaslatról szóló szavazásnál két szavazattal kisebbségben maradjon. A porondon végül, óvatos tapogatózó kísérlet után, győztesként Pierre Laval külügyminiszter maradt, akinek taktikai ügyessége már a nemzetközi politika terén bevált. Száraz, okos, hideg, cinikus, de közvetlen és kedélyes ember létere nemcsak játszani tud a parlament pártjainak bonyolult hangszerem, hanem rokonszenvet is ébreszt. Amit Flandin és a népszerű Bouisson nem ért el, azt — természetesen a növekedő pánik és az utca fenyegető morájának hatása alatt — Lavalnak már nem merték megtagadni. Laval kormánya, melynek Marcel Régnier a pénzügyminisztere, a takarékoság és a frank aranyértéke megtartásának jegyében kért felhatalmazást; ennek mikénti használatáról azonban csak októberben, a parlament összeállésekor köteles jelentést tenni. Hogy a takarékosági rendszabályok, amelyek a frontharcosok és a köztisztviselők rovására kell, hogy menjenek, milyen következményekkel járnak majd a parlamenten kívül s hogy a demonstráló szervezetekkel szemben milyen erős rendszabályokra lesz képes a kormány, azt ma nem lehet előre megmondani. Kétségtelen, hogy a külpolitikái helyzet alakulása, amely azt kívánta, hogy tekintélyes és céltudatos, a parlament bizalmát bíró és cselekedni képes kormány képviselje Franciaország érdekeit, döntő hatással volt a válság végső, gyorstempójú kifejlődésére. Nem lehet azonban elzárkózni annak megállapítása előtt, hogy sem a frank válsága megoldva nincs, sem pedig az a belső társadalmi és politikai forrongást folyamat, amely a francia közéletet évek óta nyugtalanítja a parlamentárizmus és az alkotmány reformját követelve, lezárva nincs. Rövidebb vagy hosszabb időn belül mind a két kérdés akut formájában napirendre fog kerülni. A frank-kérdés megoldása függ attól, vajjon egyáltalában szó lehet-e belátható időn belül az összes valutáknak új alapokon való stabilizálásáról. A francia alkotmány krízise pedig, mely részben összefügg a gazdasági és pénzügyi helyzettel, a nemzetközi politika alakulásával kapcsolatban kell, hogy megoldást találjon.

BALDWIN, az új angol miniszterelnök, első miniszterelnöki beszédében rámutatott arra, hogy a demokráciák milyen hátrányban vannak a diktatúrák mögött, amelyek meglepetésszerű, gyors akciókkal befejezett tények elé állítják a demokráciák kormányait, mert hiszen ezek ténykedése a közvélemény ellenőrzése, tehát sok tekintetben a nyilvánosság előtt folyik le és elhatározásaik sokkal lassabban érnek meg. Célzás volt ez Németország titokban végrehajtott felszerelésére és arra a gyorsaságra, amellyel a Duce mozgósított és koncentrált csapatait Olaszország keletafrikai gyarmataiban Abesszínia ellen. Viszont, mondotta Baldwin, az egész világnak tudnia kell, hogy Nagy-Britannia kormánya mögött a brit nép nagy többsége áll szabad akarathatározásából. Az európai nemzetközi politika arculatát május eleje óta valóban Németország és Olaszország politikájának újabb fázisai változtatták meg. Németország fellépése enyhült, taktikailag ügyesebb és alkalmazkodóbb lett, Olaszország viszont a Duce abesszíniai politikájának logikus kifejtéseképpen olyan követelésekkel lépett fel a két másik nyugati nagyhatalommal szemben, amelyeket legalább is Anglia, úgylátszik, egyelőre nem képes vagy nem akar honorálni. A Führer és Reichskanzler május 21-i nagy, több mint két órán át tartó beszéde hangban és a formulák ügyesebb megválogatásában határozottan változást jelent Németország márciusi és áprilisi állásfoglalásához képest. A beszéd első része Hitler legszemélyesebb megnyilatkozása a német néppel és a külvilággal szemben. Felelősségérzet és benső őszinteség jellemzi szavait, amelyek nem téveszthetik el hatásukat sehohsem, ahol a szavaknak — bárha politikában is — értelmet és jelentőséget tulajdonítanak. Ez az alaptónus az egész

beszédet végig jellemzi, bár annak második része majdnem röpiratszerű polémia, egyrészt a békeszerződésekkel, másrészt a szövetségesek lenemzserelési politikájával (ebben a részében válasz a népszövetségi Tanács Németországot elítélő határozatára) és megokolása annak, miért kellett a Német Birodalomnak önkényesen a maga részéről is semmisnek nyilvánítania a versaillesi szerződés katonai rendelkezéseit, amelyeknek a másik oldalt terhelő kötelezettségeit ez nem tartotta be. A beszéd befejezése pedig 13 pontban felsorolja Németország külpolitikai programját. Érdekes az, hogy noha a 13 pont lényegében teljességgel nem mond mást, mint amit Hitler márciusban kifejtett Sir John Simon és Eden előtt, mégis a csomagolás olyan ügyes, hogy ugyanazt a lényeget ma Angliában határozottan barátságosan fogadták. Lehet, hogy azért, mert már hozzászórtak, lehet, hogy azért, mert mindaddig, amíg a megfelelő felfegyverkezést végre nem hajtották, angol szokás szerint jó arcot akarnak vágni és ezért igyekeznek Németországot megnyerni barátságos politikával és kiemelni abból az elkeseredett hangulatból, amely a német népet patológiusan érzékennyé tette a külfölddel szemben. De lehet, hogy következménye Olaszország éles fellépésének Abesszínia ellen és annak, hogy az olasz kormány nem akarta és nem akarja elismerni a népszövetségi Tanács jogát, hogy az olasz-abesszíniai konfliktusban szerepet játsszék. Ebben Nagy-Britannia a stresai front politikájának és egységének megbontását látja, amiből azt a következtetést vonja le, hogy okosabb lesz Németországot Anglia felé vonzani és így békés magatartását biztosítani.

Az ügyesebb német taktikának, amelynek része az is, hogy Hitler beszédében igen barátságos hangot használt Olaszország iránt, következménye az, hogy London és Róma egyidejűleg barátságosabban mosolygó arccal fogadják Hitler megnyilatkozásait. A Duce válaszában hangsúlyozta, hogy csupán az osztrák kérdés választja el Olaszországot Németországtól, más konfliktus-anyag nincs, és hozzáfűzte, hogy nem hagyja magát a Brenneren megrögzíteni. Ha még hozzávesszük a walesi herceg megnyilatkozását az angol frontharcosok előtt, ahol hangsúlyozta, hogy örömmel látná a frontharcosok küldöttségének németországi látogatását s e beszéd németországi visszhangját, akkor világosan látjuk annak a taktikai játéknak egyes fázisait, amely egyrészt Nagybritannia és Németország, másrészt Olaszország és Németország között folyik. Hogy ez végül a stresai front felbomlásához, angol-német vagy olasz-német együttműködéshez, abesszíniai háborúhoz vagy Németország közbejöttével dunai paktumhoz, vagy milyen más lehetséges alternatívához fog elvezetni, arról valószínűleg még az 1935. év folyamán fogunk értesülni. Határozott benyomásom mindenesetre az, hogy itt taktikai játékok folynak, azonban egyik oldalon sincs még szó kialakult politikáról. Hiszen míg Németország bizonyos mértékig ma páholyból nézheti az eseményeket, addig akár Nagy-Britannia, akár Olaszország számára nagyon nagy, sőt vészterhes elhatározás a stresai front felbontása és egy teljesen új politika bevezetése.

Az olasz vagy angol új politika kialakulására természetesen nem fog hatás nélkül maradni az a szerep, amelyet egyes politikailag megszorult európai államok Szovjet-Oroszországnak juttatnak, bevonva a moszkvai kormányt egy bizonyos mértékig még a középeurópai viszonyok alakításába is. Nemcsak Németország és Olaszország, de még Anglia és Lengyelország szempontjából sem közömbös, ha a Szovjet, mint Ausztria függetlenségében érdekelt fél jelenik meg az európai politika hadszínterén. A ma kétségtelenül nem irigylésre méltó helyzetben lévő Csehszlovákia mozgékony külügyminisztere ügylátszik olyan mértékben ítéli veszélyesnek hazája helyzetét, hogy még a Moszkvával való szövetkezés szociális hátrányai és

esetleges katonai veszélyei sem riasztják ettől vissza. Ha még rámutatunk arra, hogy Németország igen súlyos jogi érvekkel tiltakozott a francia-orosz szerződés ellen, mely szerinte a locarnói szerződés érvényességét veszélyezteti, akkor legalább is bizonyos mértékig — amennyire a hely megengedi — rávilágítottunk arra a veszedelmes bontó szerepre, amelyet az európai politikába újból bevezetett Szovjet-Oroszország, ez a szorosan véve nem Európához tartozó állam, Franciaország és a Kisantant segítségével játszani kezd.

EGY NAGY, komoly, kötelességtudó és mégis emberien egyszerű nép belső összetartozás érzékének, nemzeti felelősség- és kötelességérzetének gyönyörű megnyilatkozása volt az angol király trónralépésének huszonötödik évfordulója. Az oly sokak által bomlásban lévőnek minősített birodalom nagyszerű erkölcsi és politikai erőt mutatott és mutat a korona iránti hódolatában, mert önmaga hatalmát és nagyságát látja abban a szimbólumban, amely összekötő kapocs a Birodalom szabad részei között. Ugyanilyen tanulságos példát mutatott Nagy-Britannia a parlamentáris demokrácia ideális működéséről az egy órán belül lebonyolított kormányváltással, amely kizárólag és valóban a nemzet érdekében, a szokványos politikai intrika nélkül és a benne résztvevők kölcsönös jóakarátának és lojalitásának jegyében méltóságteljesen folyt le, hogy Angliának olyan új kormányt adjon, amely külpolitikailag határozottabb keménységgel birkózhassék meg a feltornyosuló problémákkal, belpolitikáikig pedig nagyobb siker reményével készíthesse elő a legkésőbb 1936 őszén, de esetleg már ennek az évnek folyamán elkerülhetelenné váló választásokat. A változás lényege az, hogy a nemzeti kormányon belül, amely tudvalevőleg három pártból, a konzervatívokból, nemzeti liberálisokból és a nemzeti munkáspártból áll, a vezetés a nemzeti munkáspárti MacDonald kezéből a koalíción belül és a parlamentben abszolút többséggel rendelkező konzervatív párt vezérének, Baldwinak kezébe ment át anélkül, hogy azért a kormány nemzeti jellege megváltozott volna. A kabinetben belül végbement változások közül a legfontosabb az, hogy Sir John Simon, a nemzeti liberálisok vezére kénytelen volt átadni helyét mint külügyminiszter és megelegedni a belügyi tárcával és flastromként, az Alsóház helyettes vezetőjének címével. Külügyminiszter Sir Samuel Hoare, eddigi indiai államtitkár, lett. A változás első oka az, hogy Sir John Simon a belföldön és a külföldön szinte mindenkinek a bizalmát elvesztette, akivel érintkezett és oly előítéletekkel telt meg, amelyek őt végül alkalmatlanná tették az angol külpolitika vezetésére. Hogy nem a rokonszenves és sikereket aratott Edent nevezték ki helyébe, annak állítólag kettős oka van. Egyrészt Eden fiatalsága: csak 38 éves és a fiatalág Angliában bizalmatlanságot kelt, ha nagyjelentőségű, vezető miniszteri állás betöltéséről van szó. A másik ok az, hogy Sámuel Hoarenak ugyan tudása és tapasztalata van európai ügyekben, — különösen Oroszországot jól ismeri — de viszont az utolsó három év alatt az indiai alkotmány tető alá hozásával foglalkozott és így előítéletektől mentesen, szabadabban foghat hozzá Nagy-Britannia esetleg sok tekintetben új politikájának kialakításához.

Az egyik legnehezebb feladat, ami a brit külpolitikára vár, Ázsia sorsa jövődő alakulásának befolyásolása, az állásfoglalás Japán kínai politikájához. Az igen hatalmas japán katonai klikk céltudatosan követi és hajtja végre azt az imperialista programot, amelyet Japán mai nagyságának megalapítói valószínűleg már negyven évvel ezelőtt kitztek a szamurájok nemzete elé. Ennek a politikának célja nem kevesebb, minthogy az évezredek óta kusza bizonytalanság és szervezetlenség állapotában lévő Mennyei

Birodalmat szakértelemmel, tudással, szervezőképességgel és energiával, esetleg önállóság látszatával bíró japáni gyarmattá átszervezni. Végül azzal az erővel, amit ez a kettős sárga hatalom Ázsiában jelentene, a fehér ember uralmát teljesen megtörni. A fehér nagyhatalmak akkor, amikor 1931 és 32-ben nem voltak képesek egységes állásfoglalásra jutni és Japánt határozott fellépéssel, esetleg, ha kell, háborúval visszaszorítani az ázsiai kontinensről, olyan történelmi pillanatot mulasztottak el, amely valószínűleg, ahogyan a dolgok ma állanak, soha többé vissza nem tér. Amerika, Anglia, Franciaország és Olaszország megelégedtek a tehetetlenség tipikus állásfoglalásával: nem ismerték el a Mandzsukuót, s ehhez a bátor lépéshez ma is ragaszkodnak. Japán ma a második elhatározó csapást méri nemcsak a nankingi tehetetlen kormányra, hanem a fehérek ázsiai pozíciójára is — s ez alkalommal a fehér civilizáció hatalmai közé kell számítanunk Szovjet-Oroszországot is. Akkor, amikor Japán vagy legalább is a japán katonai párt, ami gyakorlatilag ugyanaz — Észak-Kínából végleg kiveri a nankingi kormány minden politikai hatalmi képviselőjét és helyébe saját katonai ellenőrzése alatt álló adminisztrációt helyez el, ezzel Mandzsúriával együtt a Mennyei Birodalom északi részét elszakította a megmaradó Kínától. Az már csak szimbolikus jelentőségű, hogy egyidejűleg Kína legnagyobb történelmi múlttal bíró fővárosa, Peking is Japán kezébe került. Bár szó van arról, hogy a nankingi kormány a nagyhatalmakhoz fordul és a Népszövetségnél akar bejelentést tenni, alig hihető, hogy akár a washingtoni, akár a londoni kormány, akár Moszkva, Párizs vagy Róma olyan fellépésre képes lenne, amely a japánok győzedelmes előmenetelét megakadályozhatná. Legközvetlenebbül és legveszélyesebben ez az előnyomulás természetesen Szibériát és az orosz hatalmat érinti, de ha területileg nem is, közvetve éppoly veszéllyel jár elsősorban Amerika és Nagy-Britannia gazdasági és politikai hatalmi pozíciójára. Van valami groteszk és operett-szerű abban, hogy Japán abban a percben méri ezt a csapást Kína hatalmára és tekintélyére, amikor sajátmaga is, a többi nagyhatalmakkal együtt, Kínában székelő követét nagyköveti rangra emelte. Japánnak ez a pillanatnyilag teljes sikerrel járó fellépése, egyes más hatalmak hasonló politikájával együtt, bizonyítéka annak, hogy ma az erőre alapított határozottság, legalább is egyelőre, feltétlenül sikert arat, mert vele szemben sem hasonló erős akarat, sem elhatározottság, sem az adott helyzet védelmében a küzdelemre való elszántság nincs meg. Lehet, hogy végeredményben a türelmes kíváronak lesz igaza és a kapzsi erőszakos kezéből ki fog esni a préda, ma azonban az erős és erő öntudatán alapuló erőszakosság egyelőre még mindig diadalát üli. Ennek a módszernek az alapjait 1919-ben fektették le: egy ideig a versaillesi békeszerződés megalkotói élvezték az előnyeit; talán helyes és idején való, hogy ez bizonyos mértékig ellenük is érvényesüljön.

OTTLIK GYÖRGY